

TÜRK DÜNYASININ BİRLİĞİ TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE RUSYA

UNION OF THE TURKIC WORLD ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND
RUSSIA

Eray BAYRAMOL 

Öz

Rusya'nın bir devlet olarak tarih sahnesine çıkışından itibaren Türk Dünyası, Rus Çarlarının hedefi oldu. 1552 yılında Kazan Hanlığının Rusya tarafından yıkılışıyla başlayan işgal süreci, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde tüm boyutlarıyla derinleşerek devam etti. 1991 yılında SSCB'nin dağılıp yıkılışıyla birlikte Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan bağımsızlıklarına kavuştu. Bağımsızlıklarını henüz kazanmış Türk devletleri, Sovyet ardılı karakterlerinden dolayı ekonomik, siyasi ve askerî açıdan oldukça yetersiz vaziyeteydi. Bu yıllarda Kafkasya'yı ve Türkistan'ı "kendi havzası" olarak tanımlayan Rusya Federasyonu, bağımsız Türk devletleri üzerinde nüfuz sağlamaya çalıştı. Bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri arasında iş birliğini sağlamak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti öncülüğünde 1992 yılında Ankara'da başlayan çalışmalar 2009 yılında Nahçıvan'da Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin kurulmasıyla neticelendi. Türk Konseyi ya da Türk Keneşi olarak da adlandırılan örgüt, 2021 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen zirveyle birlikte Türk Devletleri Teşkilatı adını alarak faaliyetlerini çok daha geniş alanlara yaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, bölgesel nüfuzunu kaybetmemek ve eski gücüne kavuşmak amacıyla "Rus Dünyası" kavramını uluslararası alanda hâkim kılmayı amaçladı. Bu sebeple Rusya, yalnızca kendi parçası olan halkları değil, aynı zamanda tüm eski Rus nüfuz alanını birleştirmeyi amaçlayan fikri yeniden canlandırmaya çalışarak "Rus Dünyası" kavramını ortaya attı. Bu kavram "tarihi Rusya" kavramına benzer olarak, sadece Slav dünyasının bir araya gelmesini değil, aynı zamanda Avrasya'nın Rusya çatısı altında birleşmesini de hedefledi.

Çalışma, Kazan Hanlığının yıkılışından itibaren ele alınıp, günümüz uluslararası ilişkiler dinamikleri çerçevesinde değerlendirilerek tarihsel arka planla desteklenmiştir. Çalışmanın amacı, Rusya'nın "Rus Dünyası" kavramı çerçevesinde geliştirdiği politikaları ve bu politikaların Türk Devletleri Teşkilatı'na etkilerini ortaya koymakla birlikte, Rus Dünyası ile Türk Dünyası arasındaki tarihten gelen çekişmenin de olası sonuçlarını ortaya koyarak perspektif oluşturmaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Dünyası, Rus Dünyası, Türkiye, Rusya, Türk Devletleri Teşkilatı

Abstract

Since the formation of the Russian state, the Turkic World has been a primary target of the Russian Tsars. The occupation process began in 1552 with the collapse of the Kazan Khanate by Russia and

* Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Antalya/Türkiye, eray.bayramol@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1979-0271

continued during the Union of Soviet Socialist Republics, deepening in all its dimensions. Following the collapse of the USSR in 1991, Azerbaijan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan became independent. The newly independent Turkic states were economically, politically and militarily inadequate due to their Soviet successor character. In those years, the Russian Federation, which defined the Caucasus and Turkestan as its “own basin”, tried to exert influence over the independent Turkic states. In order to ensure cooperation among the Turkic states that had gained independence, the efforts initiated in Ankara in 1992 under the leadership of the Republic of Turkey resulted in the establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States in Nakhchivan in 2009. The organisation, known as the Turkic Council or also known as the Turkic Council, has expanded its activities to much wider areas by taking the name of the Organization of Turkic States with the summit held in Istanbul in 2021. Following the collapse of the Soviet Union, Russia aimed to make the concept of the ‘Russian World’ dominant in the international arena in order not to lose its regional influence and to regain its former power. In pursuit of this objective, Russia endeavoured to revive the concept of uniting not only the people who were part of it, but also the entire former Russian sphere of influence, leading to the formulation of the concept of the ‘Russian World’. This concept, akin to the concept of ‘historical Russia’, sought not only to unify the Slavic World, but also to unite Eurasia under the Russian umbrella.

The present study is informed by the collapse of the Kazan Khanate and is evaluated within the framework of contemporary international relations dynamics and historical background. The aim of the study is to create a perspective by revealing the policies developed by Russia within the framework of the concept of ‘Russian World’ and the effects of these policies on the Organisation of Turkic States, as well as the possible consequences of the historical rivalry between the Russian World and the Turkic World.

Keywords: Turkic World, Russian World, Türkiye, Russia, Organization of Turkic States

Giriş

İnsanlık tarihine yön veren en eski milletlerden olan Türkler sosyal ve manevi yapılarının güçlü olması sebebiyle, tarihte sahnesine çıktıkları ilk andan günümüze kadar gelen süreçte bir arada kalabilmeyi başararak farklı tarihlerde ve farklı coğrafyalarda çok sayıda devlet kurabildi. Göktürkler tarafından ortaya konulan Türk devlet modeli başta Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlı Devleti’ne örnek teşkil ederek günümüzde Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini oluşturdu. İslam öncesi dönemden başlayarak tarihi devamlılık içinde Türkistan, Kafkasya, Anadolu, Karadeniz’in kuzeyi ve Macaristan’a kadar uzanan coğrafyada medeniyetlerini ve varlıklarını koruyan Türkler, Türk Dünyası olarak adlandırılan milyonlarca kilometrekarelik coğrafyaya hükmetmektedirler.¹

Türk birliği ilk defa Asya Hun İmparatoru Mo-tu tarafından sağlandı. MÖ 209-174 tarihleri arasında Tunguzları, Yüechihları ve Çinlileri mağlup eden Mo-tu tüm Türk boylarını tek çatı altında topladı.² I. Göktürk Devleti döneminde Mukan Kağan ikinci defa Türk birliğini kurdu. 553-572 yılları arasında I. Göktürk Devleti hükümdarı olan Mukan Kağan Türkistan’ın tamamına hâkim oldu. Ülkenin sınırları doğuda Kore, batıda Karadeniz’e kadar ulaşmaktaydı.³ II. Göktürk Hükümdarı Kapgan Kağan zamanında bütün Türk boyları Göktürk Devleti çatısı altında toplandı

1 Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri’nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 17-18.

2 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 60-61.

3 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 19-27.

ve Türk birliği üçüncü defa sağlandı.⁴ Asya Hunlarının Türkistan'dan batıya doğru göçü neticesinde Türkler Avrupa coğrafyasına ulaşarak burada Avrupa Hun İmparatorluğunu kurdular. Attila'nın 434 yılında tahta çıkışıyla birlikte Türk devletinin sınırları Kazakistan'ın batısından Avrupa ortalarına kadar genişledi. Bu coğrafyadaki Türkler son kez Avrupa Hun İmparatorluğu hakimiyetinde Türk birliğini kurabildiler.⁵

Rusların tarih sahnesine çıkışı Türk tarihi açısından dönüm noktası niteliğindedir. III. İvan döneminde 1480 yılında Altın Orda Hanlığının Ruslar tarafından yıkılması Türk birliğinin yeniden tesisinin önünde yüzyıllarca devam edecek engelin ilk adımıydı.⁶ Altın Orda Devleti'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Kazan Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Kırım Hanlığı ve Kasım Hanlığı da Rusların hedefi haline geldi. 1552 yılında Kazan Hanlığının Ruslar tarafından yıkılması Türk tarihini ve Türk Dünyasını derinden etkileyen bir kırılma noktasıydı. Kazan Hanlığının yıkılışıyla birlikte Rus istilasının önündeki en güçlü engel aşılarak Ruslar, İdil Nehri (Volga) istikametinde ilerleyerek Hazar Denizi'ne ulaştı ve Ural bölgesinde hakimiyet kurabildi. Kazan Hanlığının yıkılışı ile Ruslar, Türk bölgelerine ulaşma ve bir "imparatorluk" haline gelebilme imkanına kavuştu. Fakat Rusların, hakimiyetleri altındaki toprakları Türk bölgelerine doğru genişletmesi, Türklerin yüzyıllar boyu Rus hakimiyeti altında yaşamalarına sebep oldu ve Rusya İmparatorluğu Türk birliğinin önündeki en kuvvetli engel olarak ortaya çıktı.⁷

1552'de Kazan Hanlığının yıkılışı Ruslara Astrahan Hanlığının yolunu açtı. 1556 yılında Astrahan Hanlığının da yıkılmasıyla Rusya, Kafkasya ve Türkistan'a ilerleme imkânı elde etti.⁸ Rus Çarı I. Petro döneminde başlayan Kafkasya işgali Azerbaycan Hanlıklarının ele geçirilmesiyle devam etti. 1804 yılında Gence Hanlığının işgaliyle başlayan süreç 1830 yılında tamamlandı. Böylelikle Rusya 1552 yılında araladığı istila kapısını 1830 yılında tüm Güney Kafkasya'ya kadar genişletmiş oldu.⁹

Ülkesinin sınırlarını Hazar Denizi'ne kadar ulaştıran Çar IV. İvan, işgal hareketine Uralları geçerek devam etti. Küçüm Han idaresindeki Sibir Hanlığının yıkılması neticesinde Türkistan kapıları Ruslara açılmış oldu. 1593 yılında başlayan işgal 1603 yılında tamamlandı. Bundan sonra Rus hükümdarı "bütün Sibiry topraklarının hükümdarı" unvanını aldı.¹⁰ Rusların XVI. yüzyıldan sonra dünyanın güçlü devletlerinden biri haline gelmesindeki ana etkenlerden biri Sibiry'nin zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarıydı.¹¹ Rusya'nın Türkistan'daki ilerleyişi I. Petro döneminde yoğunluk kazandı. Rusya'yı emperyalist bir devlete dönüştürmek isteyen I. Petro'nun hedefi denizlere hâkim olmaktı. Aynı hedef II. Katerina ve I. Aleksandr tarafından

4 Age., s. 319-336.

5 Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hunları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 296-352.

6 A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 2017-2018.

7 Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 3-4.

8 Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. XV-XVI.

9 Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 21-26.

10 İlyas Kemaloğlu, "Sibiry Hanlığı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-II, Ankara 2019, s. 505.

11 İlyas Topsakal, *Sibiry Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s. 87.

da devam ettirildi. Bu hedef çerçevesinde Kazak Türklerinin yaşadığı Küçük Cüz, Orta Cüz ve Büyük Cüz zapt edildi. Kazak stepleri ele geçirildikten sonra Rusya, Türkistan Hanlıklarına yöneldi. 1865 yılında Hokand Hanlığı, 1868 yılında Buhara Hanlığı ve 1873 yılında Hive Hanlığı işgal edildi.¹² 1869 yılından itibaren Türkmen topraklarına yönelen Ruslar, 1881 yılında Göktepe Savaşı ve 1884 yılında Merv şehrinin işgaliyle tüm Türkistan'ı istila harekâtını tamamlayarak ele geçirdiği yerlerde Rus yönetimini tesis etti. İşgallerle birlikte başlayan kolonizasyon faaliyeti ise Rus işgallerini Türkistan'da kalıcı hale getirmeye yönelikti.¹³

Bir aydınlanma hareketi olarak Rusya Türkleri tarafından başlatılan Ceditçilik, Kırım'lı İsmail Gaspıralı tarafından geleneksel eğitimin reforme edilerek çağın gereklerine uygun bir hale getirilmesi hedefiyle hayata geçirildi. Yeni eğitim metoduyla birlikte Rusya'daki Türkler, çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırılarak dil ve kültür birliği sağlanacaktı. İsmail Gaspıralı tarafından başlatılan yenilikçi eğitim hareketi bir süre sonra tüm Türk Dünyasında sosyal, siyasi ve entelektüel bir aydınlanma hareketine dönüştü.¹⁴

İsmail Gaspıralı'nın Kırım'da başlattığı ve “dilde, fikirde, işte birlik” hedefiyle özetlediği bu aydınlanma hareketi, Usul-i cedid metoduyla eğitim veren okulların İdil-Ural bölgesinde açılmasıyla birlikte tüm Rusya Türkleri arasında yayılmaya başladı. İdil-Ural bölgesinde daha önceki devirlerde de yenileşme ve aydınlanma hareketinin yaşanmış olması, Usul-i cedid metodunun bu bölgede zemin kazanmasını kolaylaştırdı. İdil-Uralı aydınlardan Abdünnasır Kursavi (1771-1812), İbrahim Halfin (1778-1829), Şehabeddin Mercani (1818-1889), Hüseyin Feyizhane (1828-1866) ve Kayyum Nasırı (1824-1902), medreselerdeki geleneksel eğitimin yanı sıra modern bilimlere dair eğitimin verilmesini de savunmuştu. Aydınlanmaya dair geçmişten gelen tecrübe vesilesiyle, Rusya Türkleri arasındaki aydınlanma hareketinin liderliğini İdil-Ural Türkleri üstlenmiş oldu. Bu sebeple Usul-i cedid metoduyla eğitim veren okulların sayısı İdil-Ural bölgesinde hızla arttı. Netice itibarıyla, modern okullarda eğitim alanlar Türk Dünyasının hemen her yerinde Usul-i cedid mektepleri açarak, Rusya Türkleri arasında topyekûn bir aydınlanmanın meşalesini yaktılar. Meşhur Rus misyoner Nikolay İlminski bu aydınlanma hareketinin amacını “çok sayıda karışık ve değişik dillerde (lehçelerde) konuşan Rus Müslümanlarını birleştirmek ve pekiştirmek” sözleriyle açıklamaktaydı. İlminski'nin bu sözü, İsmail Gaspıralı'nın Kırım'da yayımladığı *Tercüman Gazetesi*'nde 1883 yılında ilk kıvılcımını çaktığı “dilde birlik” ülküsüydü. Bu ülkü aynı zamanda aydınlanma hareketi ve Türkçülük fikrinin yeşermesine vesile olarak, Türk Dünyasının birliği meselesinin de özünü teşkil etmekteydi.¹⁵

Çarlık Rusya'da 1905 yılında meydana gelen 1905 İhtilali Türk Dünyasını derinden etkiledi. İhtilalle birlikte Rusya'da meşrutî monarşi rejimine geçildi. Bu gelişmeler o yıllarda 18 milyon

12 Baymirza Hayit, *Türkistan Devletleri'nin Millî Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 65-106.

13 Ahmet Taşağıl, “Türkistan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 41, s. 558-559.

14 İsmail Gaspıralı, *Seçilmiş Eserler (Fikri Eserleri) Cilt II*, haz. Yavuz Akpınar, Ötügen Yayınları, İstanbul 2004, s. 52-57.

15 Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, s. 11-21.

nüfusa sahip Rusya Türkleri için bir dönüm noktası niteliğindedir. Abdürreşit İbrahim, İsmail Gaspıralı ve Yusuf Akçura 1905 İhtilalinin ortaya koyduğu görece hürriyet ortamından istifade ederek, Rusya Türklerinin yüzyıllar boyu mustarip olduğu, temel hak ve hürriyetlerinin kazanılması için çalışmalar başlattı. Düzenlenen kongreler Rusya Türklerinin siyasi, sosyal ve ilmi meselelerde birleşmeleri gerektiği ana fikri üzerine inşa edilmişti. Milli menfaatlere yönelik kararların alındığı bu kongreler, 1552 yılında Kazan Hanlığının Ruslar tarafından işgalinden bu yana ilk kez gerçekleşen devrim niteliğindeki gelişmelerdi.¹⁶ Çünkü Usul-i cedid ile başlayan cedidizm hareketi aydınlanmacı bir halk hareketi niteliği taşıyordu. Merkezine Türkçülüğü yerleştiren aydınlanma hareketi 1905 İhtilali ile birlikte Rusya Türkleri açısından önemli kazanımların elde edilmesini sağladı. Bu halk hareketi, ilerleyen yıllarda bütün Türk Dünyasını kültürel anlamda tek çatı altında toplamaya yönelik bir kimliğe büründü.¹⁷

1917 yılında Bolşevikler tarafından gerçekleştirilen ihtilalin ilk günlerinde Rusya’da bir özgürlük havası esmişse de bu durum uzun sürmedi. İhtilal neticesinde Rusya’da başlayan iç karışıklıklar Bolşevik hükümeti tarafından bertaraf edildikten sonra Rusya tıpkı Çarlık döneminde olduğu gibi tüm Türk topraklarını kapsayan bir işgal harekâtına başladı. Rusya Türklerinin her ne manada olursa olsun tek çatı altında toplanmalarını önleyebilmek amacıyla çok sert tedbirler uyguladı. Türkler tarafından açılan komünist partiler dahi kapatıldı. Stalin döneminin, Rusya Türkleri üzerindeki en trajik yönü milliyetler politikası olarak adlandırılan etnikleştirme siyasetiydi. Bir nevi asimilasyon anlamına gelen bu politika, Rusya’da yaşayan her Türk boyunu ayrı millet olarak tanımladı. XIX. yüzyılın Çarlık Rusya’sında Nikolay İlminskiy eliyle başlatılan Ruslaştırma siyasetinin bir benzeri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde “milliyetler politikası” adı altında gerçekleştirilmeye çalışıldı.¹⁸

Netice itibariyle XIX. yüzyılda Rusya Türkleri arasında başlayan aydınlanma hareketi; merkezine Türkçülüğü koyarak, milli bilincin uyanmasını ve bu bilincin SSCB’nin yıkılışına kadar diri kalmasını sağlamıştır. SSCB yıkıldıktan sonra Azerbaycan ve Türkistan’daki her bir Türk boyu bağımsızlığını ilan ederek müstakil Türk devletleri haline gelmişlerdir.

Türk Devletleri Teşkilatı’nın Kuruluşu

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılması tüm dünyada olduğu gibi Türk Dünyasında da köklü değişikler meydana getirdi. Türk Dünyası üzerinde 1552 yılında Kazan Hanlığının yıkılışıyla başlayan Rusya hegemonyası nihayet 1991 yılında bağımsız beş Türk cumhuriyetinin ilan edilmesiyle ortadan kalktı. Günümüzdeki bağımsız yedi Türk devletinin beşi SSCB sonrası kuruldu. Bağımsızlıkları sonrası Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan’ın karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde Türkiye

16 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 408-410.

17 İsmail Türkoğlu, *Rusya Türklerinin Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 108-109.

18 Olivier Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların Yeniden İmal Ediliş*, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 86-104.

Cumhuriyeti Devleti çeşitli politikalar üretti. Sivil toplum kuruluşlarıyla başlayan ilk icraatlar bugün gelinen noktada her alanda iş birliklerine dönüştü.¹⁹ Ortak dil, ortak kültür, ortak tarih ilkesiyle başlayan ilk iş birlikleri neticesinde birçok kurum ve kuruluşun temelleri atılarak başta Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi gibi çok sayıda işlevsel kurum hayata geçirildi. İlki 1992 yılında Ankara’da yapılan çok sayıda toplantılar neticesinde 2009 yılında Nahçıvan Antlaşması imzalanarak Türk birliği fikri somut ve sistematik bir karaktere dönüştürüldü. Nahçıvan Antlaşması’nın maddeleri bu karakteri ortaya koymaktaydı. Antlaşma’nın amaç ve görevleri şunlardı:

1. Taraflar arasındaki karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,
2. Bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin güçlendirilmesi,
3. Uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere, ortak çıkarların söz konusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum benimsenmeye çalışılması,
4. Uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasadışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eş güdüm sağlanması,
5. Siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel-teknik, askeri-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili iş birliğinin teşvik edilmesi,
6. Ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkân sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi, mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,
7. Tarafların halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlarla bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması,
8. Uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması konularının ele alınması,
9. Bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,

19 Yalçın Sarıkaya, “Türk Dünyasında Örgütlenme ve Bütünleşme Süreci”, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasinda-orgutlenme-ve-butunlesme-sureci> [Erişim tarihi: 06.01.2025].

10. Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,
11. Karşılıklı hukuki yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlarındaki iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınması.²⁰

2009 yılında imzalanan Nahçıvan Antlaşması'nın 2010 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte Türk devletleri arasındaki entegrasyon ve iş birliği ileri boyutlara evrildi. Süre gelen iş birliklerini daha geniş çerçeveye yaymak amacıyla 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da "Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler" temasıyla bir zirve gerçekleştirildi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlık ettiği zirveye Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhamedov, Macaristan Başbakanı Victor Orban ve dönemin Türk Devletleri Teşkilatı Genel Sekreteri Bağdat Amrayev katıldı. Ayrıca Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın Onursal Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından zirveye video mesaj gönderildi. İstanbul Zirvesi Türk devletlerinin geleceğine yönelik hayati kararlar alması yönüyle tarihi bir toplantı niteliğindedir. Öncelikle teşkilatın adı "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak tespit edildi. Bu isim değişikliği, Türk devletleri arasındaki iş birliğinin çok daha ileri seviyeleri hedeflediğinin anlamlı bir ifadesiydi. Teşkilatın ana eylem planında Türk Dünyasının çıkarlarına özel vurgu yapılarak, egemenlik, toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı, iş işlerine müdahalenin kabul edilemezliği konularına değinildi. Türk Dünyasını ilgilendiren bölgesel ve uluslararası meselelerde Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkeler, ortak tutum sergileyerek ortak karar alacaktı. İstanbul Zirvesi'nde tespit edilen eylem planı altı ana başlık altında toplanarak 121 maddelik bir sonuç bildirisine yansıtıldı. Bunlar siyasi konularda iş birliği, dış politika ve güvenlik konularında iş birliği, ekonomik ve sektörel iş birliği, halklar arası iş birliği, Türk Dünyasında kurumsal iş birliği, üçüncü taraflarla iş birliği ve teşkilat konuları olarak vücuda getirildi.²¹

Türk Devletleri Teşkilatı ve Rusya

Rusya'nın etkili bir devlet kimliğine bürünerek tarih sahnesine çıkışını I. Petro dönemi ile başlatmak anlamlı olacaktır. I. Petro'nun başlattığı yenileşme hareketleri içinde önemli bir yere sahip olan denizcilik faaliyetleri Rusya'yı dünyada önemli bir konuma yükseltti. Bu gelişmeyle birlikte Avrupa için önem kazanan Rusya, Avrupa'nın teknolojik gelişmelerinden; özellikle donanma hakkında ve askeri konularda, istifade etmeye başladı. Bu tür gelişmelerle birlikte

20 Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması, https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf [Erişim tarihi: 07.01.2025].

21 Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf> [Erişim tarihi: 07.01.2025].

Rus Devleti artık yayılcı politikalar takip ederek Kafkasya, Türkistan ve Avrupa'ya doğru ilerledi. Özellikle Napolyon'un 1812 yılında Moskova seferinde ağır bir yenilgiye uğratılması Rusya'yı, Avrupa'da söz sahibi bir ülke haline getirdi. Sömürgecilik yarışında Rusya'nın giderek daha saldırgan bir politika yürütmesi, Avrupalı devletleri Rusya'ya karşı önlem almaya sevk etti ve 1853-1856 yıllarında yapılan Kırım Savaşı'nda Rusya'ya ağır bir darbe indirildi. Kırım Savaşı'nda aldığı yenilginin telafisini gideremeyen Rusya'ya ikinci ağır darbe 1904-1905 Rus-Japon savaşıyla indirildi.²² Kırım Savaşı'nın ortaya koyduğu ağır ekonomik zorluklar, Japon Savaşı'nda alınan bu mağlubiyetle birlikte katlanarak arttı ve içinden çıkılmaz bir vaziyete büründü. Nihayet Rusya'ya son darbe Birinci Dünya Savaşı ile vuruldu ve Çarlık Rusya yıkıldı.²³

Bolşevik İhtilali gerçekleşikten sonra Rusya özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya koyduğu yeni dünya dengesinde emperyalist hedeflerini tekrar canlandırarak Çarlık dönemindeki politikalarını hayata geçirdi. Hitler Almanya'sının mağlup edilmesi SSCB'yi Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte dünyanın "süper gücü" olarak konumlandırdı. Bundan sonra Rusya, Doğu Avrupa'ya yerleşerek bölge ülkelerini kendi uydusu olan devletler haline getirdi. Avrupa'da ortaya çıkan bu yeni konjonktür başta ABD olmak üzere Batılı ülkeleri tehdit eder boyutlara ulaşarak Soğuk Savaş'ın başlamasına neden oldu. Soğuk Savaş dönemi; nükleer çalışmalar başta olmak üzere, blok devletlerinin hızla silahlanması sonucunu doğurdu. Fakat SSCB'nin, işgal ettiği Afganistan'da başarısız olarak 1979 yılında bu ülkeyi terk etmek zorunda kalması onarılamaz bir nüfuz ve prestij kaybı yaşamasına sebep oldu. SSCB'nin, yaşadığı ekonomik zorluklarla katlanarak artan güç kaybı Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin çöküşüyle sonuçlandı.²⁴

Gorbaçov döneminde başlayan Avrupa ile uyumlu dış politika anlayışı Yeltsin döneminde de devam ettirildi. İlerleyen yıllarda Rusya'da milliyetçi-muhafazakâr politik görüşün güç kazanması, Rusya'nın Batılı ülkelerle ilişkilerini düzeltme stratejisini sekteye uğrattı. Üstelik bu yıllarda Rusya'nın eski SSCB coğrafyası olan Kafkasya ve Türkistan üzerinde yeniden nüfuz elde etme girişimleri görüldü. 1990'lı yılların ortalarından itibaren başlayan bu türden Rus politikalarına karşı Batılı ülkeler, Doğu Avrupa ülkelerine NATO üyeliği verme girişimlerinde bulundu. Batı'nın bu hamlelerine karşı Rusya, Vladimir Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerle stratejik iş birlikleri gerçekleştirdi. Doğu Avrupa ülkelerine NATO üslerinin kurulmasını Rusya'ya karşı bir "kuşatma" olarak değerlendiren Rus Devleti, 2008 yılında Abhazya ve Güney Osetya'ya müdahale etti. 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ise Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde bir kırılma noktasıydı ve bu kırılma günümüzde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ortaya çıkmasına neden oldu.²⁵

22 Kırım Savaşı ve Rus-Japon Savaşı arası dönemde Rusya, 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'nda her ne kadar büyük bir galibiyet almışsa da bu galibiyette Rusya, ekonomik ve askerî açıdan tüm birikimlerini tüketmişti. Nitekim Rusya, Yeşilköy Antlaşması neticesinde çok önemli kazanımlar elde etmiş olmasına rağmen 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması'nda bu kazanımlarının en hayati olanlarından vazgeçmek zorunda kaldı.

23 Toğrul İsmayıl-Uğur Tatlı, "Uluslararası İlişkilere Rusya'nın Gözüyle Bakmak", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/1, (Haziran 2018), s. 114-115.

24 Toğrul İsmayıl-Uğur Tatlı, "Uluslararası İlişkilere Rusya'nın Gözüyle Bakmak", s. 115-116.

25 A.g.m., s. 116-117.

Rusya'nın geçmişten günümüze uzanan Batı ile ilişkileri Türkiye'yi ve Türk Dünyasını kimi zaman doğrudan kimi zaman ise dolaylı olarak etkiledi. Rusya, Çar I. Petro'dan itibaren Türk Dünyası üzerindeki hedeflerini sürekli diri tuttu. Bu hedef doğrultusunda kimi zaman işgal yoluyla, kimi zaman ekonomi ya da güvenlik politikalarıyla hareket etti. Buna karşılık olarak ortak dil, ortak kültür, ortak tarih anlayışıyla bir araya gelen Türk devletleri, katedilen süreçte bölgesel ve uluslararası iş birliği temelinde inşa edilen Türk Devletleri Teşkilatı vasıtasıyla jeopolitik değeri yüksek, stratejik bir birlik oluşturdu. Bu birlik, Türk coğrafyasında aşağı yukarı 300 yıldır çeşitli yöntemlerle varlık gösteren Rusya'nın, bölgeye yönelik politikalarında birtakım değışikliklerin meydana geleceğinin en somut göstergesi oldu.

Çarlık döneminde Ruslaştırma politikasına maruz bırakılan Türkler, SSCB döneminde ağırlıklı olarak Stalin iktidarıyla hayata geçirilen milliyetler politikası ile Türk kültüründen uzaklaştırılmaya çalışıldı. SSCB'nin dağılıp bağımsız devletler olarak ortaya çıkan Türk boyları, Türkiye'nin sergilediği politikalarla öz benliklerine güçlü bir dönüş gerçekleştirdi. Türkiye tarafından uygulanan bu politikaların merkezinde “yumuşak güç” olarak adlandırılan stratejiler kullanıldı. TİKA, Türksoy, Türk Keneşi gibi kurumlar, yüzyıllar boyu Ruslaştırma politikasına maruz kalan bu devletlerin milli bilincinin yeniden ayağa kaldırılmasında etkili oldu. Nihayet, Türkiye'nin öncülüğünde 2021 yılından itibaren geniş kapsamlı stratejik bir örgüt haline gelen Türk Devletleri Teşkilatı kuruldu. 1991 yılından itibaren Türkiye tarafından uygulanan yumuşak güç politikası, Rusya tarafından “Neo-Pantürkist” bir girişim olarak değerlendirildi. Türkiye'nin, bağımsız Türk devletleriyle birlikte geliştirdiği kültürel temelli iş birlikleri, Rusya tarafından daima, Türkiye'nin uyguladığı hegemonik ve yayılmacı dış politika olarak yorumlandı.²⁶ Halbuki Rusya, Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte SSCB'nin yıkılışıyla kaybettiği uluslararası imajına yeniden kavuşabilmek maksadıyla yumuşak güç enstrümanlarını etkili bir biçimde kullandı. Eski Sovyet coğrafyasında eğitim ve kültürel faaliyetler yoluyla Rus dilini ve kültürünü hâkim kılmaya çalıştı. Ayrıca siyasi ve ekonomik araçlar vasıtasıyla “güçlü ülke” imajını yaratmaya çabalayan Rusya, özellikle Avrasya bölgesinde etkili bir yatırımcı ve enerji tedarikçisi konumunu güçlendirmeye yönelik politikalar üretti.²⁷

2000'li yılların başlarına kadar süregelen ABD merkezli tek kutuplu dünya düzeni, liberalizmin güç kaybederek yerini realist milliyetçiliğın almasıyla birlikte, bölgesel güçlerin önem kazandığı yeni bir yapıya büründü. Bu dönüşüm Türkistan'daki Türk devletlerinin jeopolitik bağlamında değışikliklere neden oldu. Türk Cumhuriyetlerinin, Çin merkezli Kuşak-Yol projesinin Batı güzergahı üzerinde ve Rusya'nın enerji arz ettiği başlıca etki alanlarından olmasıyla birlikte hem ABD'nin hem de AB'nin, bölgedeki Rusya etkisini kırmak ve Çin'in bölgedeki yükselen güç pozisyonunu zayıflatmak maksadıyla ürettiği politikaların ana merkezlerinden olması, Türkistan jeopolitiğini paha biçilemez bir değere kavuşturdu. SSCB sonrası dönemde Türkistan'ın artan

26 V. A. Avatkov, “İdeyno-tsennostnyy faktor vo vneşney politike Turtsii”, *Vestnik MGİMO-Universiteta*, Tom: 12, No: 4, (2019), s. 116-117.

27 Muhammed Kürşat Özekin-Sibel Kırcan, “Kadife Eldiven İçindeki Demir Yumruk: Rusya'nın Orta Doğu'daki Yumuşak Gücü”, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, VI/2, (2021), s. 490.

jeopolitik önemine karşı Rusya bu bölgede başta siyasi, ekonomik ve güvenlik odaklı politikalar üretti. Bu politika çerçevesinde, 1993 yılından itibaren Türkistan'ı “yakın çevre” olarak nitelendirdi. Bağımsız Devletler Topluluğu vasıtasıyla Sovyet sonrası ortaya çıkan yeni devletlerle bütünleşmeye yönelik politikalara ağırlık verdi. Bu kapsamda, Rusya öncülüğünde Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği kuruldu. Rusya'nın “bütünleşme” politikasına Türkistan'daki bağımsız Türk Cumhuriyetleri de dahil edildi. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Rusya'nın sağladığı güvenlik garantileri, yeni Türk Cumhuriyetlerinin sınırlar, su kaynakları, demografik konular, dini radikalizm gibi meselelerinin çözümünde fayda sağladı. Ayrıca yeni Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik kalkınmalarında hayati öneme sahip yer altı ve yer üstü kaynaklarının işlenmesi ve dağıtımı konusunda Rusya tarafından yatırımlar yapıldı. Rusya'nın izlediği bu stratejinin esas nedeni, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte bölgeden çekilmek zorunda kalan Rusya'nın ekonomik, siyasi, askeri ve güvenlik politikaları vasıtasıyla Türkistan'a yeniden dönebilme umuydu.²⁸

Türkiye'nin Türkistan politikasını, Türkistan'a dönebilme hedefinin karşısında tehdit olarak algılayan Rusya, bu tehdidi Neo-Osmanlılık ya da Neo-Pantürkizm adıyla tanımladı. Türkiye'nin Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve Türkistan'da yürüttüğü “merkezi devlet” ve “bölgesel lider” rolünü inşa etmeye yönelik politikaları Türkiye'ye öncü bir rol biçti. Bu rol gereği Türkiye, ABD ya da NATO'nun perifer devleti olma tanımlamasını reddetti. Avrasya'nın merkezi devleti olan Türkiye, bölgedeki arabuluculuk girişimleriyle birlikte güvenlik sisteminde etkili bir konuma kavuştu. Avrasya'ya açılan kapı konumundaki Türkiye, yeni Türk devletlerine model teşkil etti. Bölgenin kalkınması için önemli yatırımlar yapıldı ve Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin başlıca ekonomik ortaklarından biri haline geldi. Ticari ve ekonomik iş birliğine yönelik ikili antlaşmalar hayata geçirildi. Çifte vergilerin kaldırılması, yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması, doğrudan hava bağlantılarının sağlanması, Türk ülkelerine ve halklarına mali yardımların sağlanması bu faaliyetlerin başlıcalarıydı. Kafkasya'daki uluslararası altyapı projelerinde aktif olarak yer alan Türkiye, demiryolları ve otoyolların inşası, Hazar ve Karadeniz limanlarının yeniden donatılması ve bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının Rus ulaşım sistemleri dışında taşınması için boru hatlarının oluşturulması gibi projeler üretti. Bu projeler bölge ülkeleriyle iş birliğinin çarpıcı örneklerini teşkil etti. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve TANAP projeleri de Türkiye'nin jeopolitik imajına olumlu etki ederek enerji alanında önemli bir aktöre dönüşmesine katkı sağladı.²⁹

Geleceğe yönelik ortaya koyduğu rolü gereği Türkiye, geleneksel jeopolitik dengelerin sarsılmaya başladığı günümüzde, Türk Dünyası ile kuvvetli bağlar kurmanın zorunluluğunun farkına vardı. Dünyanın güç merkezlerinin değişmeye başlamasıyla birlikte Türkistan'ın önemi

28 Alperen Kürsat Zengin-İlyas Topsakal, “Orta Asya'da Rusya (Y)etkisi: Değişen Dinamikler ve Türkiye”, <https://kriterdergi.com/yazar/ilyas-topsakal/orta-asyada-rusya-yetkisi-degisen-dinamikler-ve-turkiye> [Erişim tarihi: 10.01.2025].

29 E. T. Mehdiiev, “Neosmanizm v regionalnoy politike Turtsii”, *Vestnik MGİMO-Universiteta*, No: 2 (47), (2016), s. 32-34.

giderek arttı ve Türkiye'nin bu coğrafyadaki faaliyetleri öncelik kazandı. Bu husus Türkiye ve Türk Dünyası için stratejik olduğu kadar milli bir sorumluluk halini aldı. Bu sorumluluk çerçevesinde Türk Kuşaağı Stratejisi ortaya konuldu. Türk Kuşaağı günümüzde, küresel siyasetin mevcut dengeleri açısından oldukça fazla önem kazandı. Bu sebeple ABD, AB, Rusya ve Çin'in Kafkasya ve Türkistan'daki rekabeti, hayata geçirmeye çalıştıkları çeşitli politikalarla devam etti. Küresel güçlerin Türk Dünyası üzerinde yürütmeye çalıştığı sömürgeci politikalar, geçmişte Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız politikalar üretebilmesini engelledi. Rusya'nın bölge üzerindeki politikaları "Neo-Avrasyacılık" çerçevesinde yürütülerek ağırlıklı olarak askeri, güvenlik ve enerji kaynakları konularında kendini gösterdi. İlerleyen süreçte bağımsız Türk Cumhuriyetleri, uluslararası ekonomik ve siyasi alanda kendilerini göstermekle birlikte bağımsız politikalar üretme hususunda başarı elde etmeye başladı. Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında hayata geçirilen ekonomi, siyasi, askeri ve enerji konularında atılan ortak adımlar bu değişimin ilk meyveleriydi.³⁰

Günümüzün değişen jeopolitik dengesinde entegrasyon ve iş birliği örgütleri giderek daha önemli bir rol üstlendi. Özellikle 2009 yılında kurulan BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) formatı bu hususa iyi bir örnek teşkil etti. 1 Ocak 2024'ten itibaren yeni üyeler kabul etmeye başlayan beş taraflı BRICS platformuna; Mısır Arap Cumhuriyeti, Arjantin Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti, Suudi Arabistan Krallığı, Birleşik Arap Emirlikleri, Etiyopya Demokratik Cumhuriyeti gibi çok sayıda ülkenin dahil olması planlandı. Yalnızca ekonomik potansiyeli nedeniyle değil, aynı zamanda katılımcı ülkelerin özellikle reform konularında birleşik bir duruş sergileyerek dile getirdikleri siyasi fikirler nedeniyle de BRICS çok kutuplu dünyanın oluşumunda birçok ülkenin ilgi odağı haline geldi. Çünkü günümüz dünyasında gerçekleştirilen her eylemin küresel süreçler üzerine etki eden sonuçlar doğurduğu artık reddedilemez bir gerçek haline geldi. Özellikle bir devletin faaliyetleri sadece komşu ülkelerin değil, aynı zamanda diğer kıtalarda bulunan devletlerin eylemlerine de etki etmektedir. Bu tanımın doğal sonucu olarak Türk Devletleri Teşkilatı da çeşitli yönleriyle küresel dünyanın yeni yapısı içinde önemli bir rol oynamaya başladı. Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde üye ülkeler arasındaki ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesi, yeni pazarların yaratılmasına ve ticaret ile yatırımın geliştirilmesine yönelik fırsatların oluşmasına yol açtı. Özellikle serbest ticaret bölgesi oluşturma fikrinin geliştirilmesi ve ortak ekonomik politikaların tek çatı altında koordine edilmesi, Türk devletlerinin bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik nüfuzunun güçlendirilmesine katkı sağladı. Bölgesel entegrasyonun güçlendirilmesiyle birlikte Türk devletleri arasındaki iş birliği ve bütünleşme güçlenerek derinleşti. Bununla birlikte üye ülkelerin ortak hedeflere ulaşma ve sorunları çözme isteği bölgedeki istikrara ve kalkınmaya katkıda bulundu. Bölgesel ve küresel güvenlik alanlarındaki iş birliği ile üye devletlerin güvenlik konularında, terörle mücadelede ve ihtilafların çözümünde gösterdikleri çaba, bilgi paylaşımı ve koordinasyon hem ülkelerin kendi içlerinde hem de bölgede ve dünya çapında güvenliğin

30 İzzet Ulvi Yöner-İlyas Topsakal, *Türk Kuşaağı Türkiye'nin Büyük Stratejisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2022, s. 161-166.

ve istikrarın tesis edilmesine katkı sağlamaya başladı. Türkiye, 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından bu yana desteklediği Türk devletlerinde liderlik rolü üstlenmeyi hedefledi. Bu yönüyle Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı ve teşkilatın lider ülkesi sıfatıyla uluslararası birçok ihtilafta daha güçlü söz sahibi olarak küresel barışın tesisine önemli katkılar sağladı. Tüm bu hususlardan yola çıkarak Türkiye’nin, Türk Devletleri Teşkilatı’nın siyasi potansiyelini hayata geçirerek ve jeopolitik konumunu güçlendirerek, dünya arenasındaki rolünü arttırmak yönünde çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Bu sayede Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı hem Avrupa Birliği ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ndeki ortakları arasında hem de Afrika ve Asya ülkeleri arasında daha fazla yetki kazanmaya başladı. Böylece Türkiye, ekonomik ve siyasal potansiyelini hayata geçirerek Türk Devletleri Teşkilatı’nı yeni bir aşamaya ve kalkınma düzeyine taşıyarak küresel dünyanın yeni yapısına entegre edebilme konusunda önemli bir aşama kaydetti.³¹

Türkiye’nin bağımsız Türk Cumhuriyetlerine yönelik hayata geçirdiği politikalar, Türkistan’da Rusya ve Çin ile rekabet ederek bölge ülkelerindeki nüfuzunu önemli ölçüde genişletmesine olanak tanıdı. Özellikle Türkiye’nin enerji üssü olma yolunda ilerleyen dış politikası bölgenin kalkınma sürecine ve doğal kaynakların kullanımına yönelik etkisini arttırmaktadır. Bunların yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatı’nın faaliyetleri Türkiye’nin Türkistan’daki siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuzunun genişlemesini sağlayıp bölge ülkelerinin sorunlarını çözmeyi amaçladı. Türkiye öncülüğünde hayata geçirilen bu türden politikalar Rusya tarafından Neo-Pantürkist, Neo-Osmanlıcı ya da İslamcı politikalar olarak nitelendirildi. Rusya tarafından dile getirilen nitelendirmeler ilerleyen süreçte bölgenin Rusya, Çin ve Türkiye’nin rekabet edeceği bir güç çatışması alanına dönüşeceği izlenimi vermektedir. Rusya’nın endişeleri yersiz değildi. Yüzyıllardır bölge üzerinde siyasi, sosyal ve ekonomik hakimiyet kuran Rusya’nın belki de tarihinde ilk defa bu hakimiyeti zedelenmektedir. Nitekim Türkiye ile Türkistan ülkeleri arasındaki temel iş birliği alanlarından biri de ticari faaliyetlerdir. Türkistan devletlerinde 4 bine yakın Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti, bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin hammadde ihracatında önemli bir ortaktır. Türkiye’nin gümrük verilerine göre, Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleriyle dış ticareti %22 artışla yaklaşık 12 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Türkistan’ı, ulaştırma altyapısının geliştirilmesine yönelik yatırımlar açısından gelecek vaat eden bir bölge olarak görmektedir. Geçtiğimiz yıllarda Türkiye, Aşkabat’ta uluslararası bir limanın inşası ve Türkmenbaşı’ndaki limanın yeniden inşası da dahil olmak üzere bölgede çok sayıda büyük ölçekli projenin hayata geçirilmesini sağladı. Ayrıca 2020 yılında Türk şirketi TAV Havalimanları, Kazakistan’ın en büyük havalimanı olan Almatı Havalimanı’nın %100 hissesini³² satın aldı. Bunlarla birlikte Türkiye, Türk Dünyası ülkelerini

31 Yurçenko Pavel Sergeevič, “Organizatsiya Tyurkskih gosudarstv kak element novoy struktury globalnogo mira”, “VII. Mejdunarodnyj Nauçnyj Kongress Globalistika – 2023, Osennaya Sessiya”, Moskovskij Gosudarstvennyj Universitet, *Sbornik Materialov Mejdunarodnogo Nauçnogo Kongressa*, Moskva 2024, s. 938-942.

32 “Almatı Havalimanı”, <https://tavhavalimanlari.com.tr/almati-havalimani>, [Erişim tarihi: 22.02.2025], KAP açıklaması için ayrıca bkz., “Kazakistan Almatı Havalimanı Hisse Devri” <https://www.kap.org.tr>, [Erişim tarihi: 22.02.2025]

birbirine bağlayacak bir arter olan Hazar ötesi ulaşım güzergahı projesini önümüzdeki yıllarda hayata geçirmeyi planlamaktadır. Bahsedilen bu projelerin ana maksadı, Türkiye'nin; Rusya, Türkistan, Azerbaycan ve Doğu Avrupa'dan Avrupa'ya gaz akışını sağlayacak Avrasya'nın "enerji merkezi" olma hedefidir. Dahası 2022 yılında Semerkant'ta yapılan Türk Devletleri Teşkilatı zirvesinde onaylanan özel ekonomik bölge oluşturulmasına yönelik TURANSEZ projesinin hayata geçirilmesiyle birlikte Türkiye'nin bölgedeki ekonomik varlığı gelecek yıllarda gözle görülür şekilde artacaktır. Ekonomik iş birliğine yönelik girişimler, arzdaki gecikmeler ve altyapı eksikliği nedeniyle sekteye uğruyor olsa da jeoekonomik ve jeopolitik hedefleri Türkiye'yi önemli bir bölgesel oyuncu haline getirmektedir. Karabağ meselesinde Azerbaycan'ın desteklenmesi hususunda Türk Cumhuriyetlerinden kardeşlik hukukuna istinaden gelen koşulsuz destek, Türk Devletleri Teşkilatı'nın jeopolitik bir oyuncu kimliğine ulaştığına iyi bir örnektir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınmasına yönelik Türkiye'nin başlattığı girişim Türk Devletleri Teşkilatı'nda olumlu karşılık bularak, KKTC'nin Teşkilata gözlemci üye statüsünde katılımını sağladı. Kırgızistan ile Tacikistan arasında meydana gelen sınır çatışmasının ardından Kırgızistan Devleti Türkiye'den insansız hava araçları (SİHA) satın almaya başladı. Aynı biçimde Kazakistan da Türk SİHA'larını satın aldığını duyurdu. Bağımsız Türk Cumhuriyetlerindeki çok sayıda askeri personel uzun süredir Türk ordusunda eğitim almaktadır. Tüm bu gelişmeler değerlendirildiğinde Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye dair endişelerinin yersiz olmadığı sonucuna varılmaktadır.³³

Rus Dünyası Kavramı ve Türk Devletleri Teşkilatı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, bölgesel nüfuzunu kaybetmemek ve eski gücüne kavuşturmak maksadıyla "Rus Dünyası" kavramını uluslararası alanda hâkim kılmayı amaçladı. Bu kavram Rusya tarafından, Rusya'nın kültürel, tarihî ve siyasi merkezi etrafında birleşen halklar ve uluslar olarak tarif edildi. Bütün Türkleri tek millet olarak tanımlayan Türkiye ise kendisini Türk Dünyasının lideri ve Sovyet sonrası coğrafyadakiler de dahil olmak üzere tüm Müslümanların koruyucusu olarak konumlandırdı. Eski nüfuz alanını kaybetmek istemeyen Rusya "uluslararası kardeşlik" söylemiyle ekonomik ve toplumsal kalkınmayı hedefleyen bir projeyi hayata geçirdiğini iddia etti. Rusya'ya göre dışarıdan aktif olarak teşvik edilen etnik milliyetçilik, Rusya tarafından kardeş olarak görülen birçok milleti, Sovyet sonrası dönemde kaosun araçları haline getirdi. Bu sebeple Rusya, yalnızca kendi parçası olan halkları değil, aynı zamanda tüm eski Rus nüfuz alanını birleştirmeyi amaçlayan fikri yeniden canlandırmaya çalışarak "Rus Dünyası" kavramını ortaya attı. Bu kavram "tarihi Rusya" kavramına benzer olarak, sadece Slav dünyasının bir araya gelmesini değil, aynı zamanda Avrasya'nın Rusya çatısı altında birleşmesini de hedefledi. Rus Dünyası fikri 2008 ve 2023 yıllarında Rusya

33 Dina Tolegen, "Politika Turtsii v Tsentralnoy Azii", *Problemi postsovetetskogo prostranstva*, Tom: 11, No: 2, (2024), s. 138-144.

Federasyonu'nun dış politika konseptinde yer aldı.³⁴ Rus Dünyası fikri, 31 Mart 2023 tarihinde Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı tarafından ilan edilen strateji belgesinde yer alan bu yeni konseptin genel hükümler bölümündeki dördüncü maddesinde,

“Bin yılı aşkın bağımsız devlet geçmişi, önceki dönemin kültürel mirası, geleneksel Avrupa kültürü ve diğer Avrasya kültürleriyle derin tarihi bağlar, yüzyıllar boyunca geliştirilen ortak bir toprak parçası üzerinde farklı halkların, etnik, dinsel ve dilsel grupların uyumlu bir şekilde bir arada yaşamasını sağlama yeteneği, Rusya'nın eşsiz bir medeniyet ülkesi ve Rus halkı ile Rus Dünyasının kültür ve medeniyet topluluğuna mensup diğer halkları bir araya getiren geniş bir Avrasya ve Avrupa-Pasifik gücü olarak özel konumunu belirlemektedir.” şeklinde yer aldı.³⁵

Rus Dünyası fikri ilk defa 1990'lı yıllarda P. Şedrovitskiy tarafından ortaya atıldı.³⁶ Rus Dünyasını “Rusça düşünen ve konuşan büyük ve küçük toplulukların oluşturduğu bir ağ” olarak tanımlayan Şedrovitskiy'e göre Rus Dünyası, uluslarüstü bir kavramdı ve bir tür kültürel, entelektüel, insani ve örgütsel potansiyel olarak hareket etmekteydi. Şedrovitskiy, Rusça düşünen ve konuşan çeşitli etnokültürel grupların bu potansiyelleri hayata geçireceğini öne sürmekteydi. Şedrovitskiy'nin görüşleri esasında XIX. yüzyılda Nikolay İlminskiy liderliğinde inşa edilmeye çalışılan tek dil, tek kültür, tek kimlik hedefinin modernize edilmiş haliydi. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rus Dünyası kavramını ilk kez 2001 yılında gerçekleştirilen “I. Yurttaşlar Kongresi”nin³⁷ açılış konuşmasında dile getirdi. Rus Dünyası kavramını, “çok eski zamanlardan beri Rus Dünyası kavramı, Rusya'nın coğrafi sınırlarının ve hatta Rus etnik grubunun sınırlarının çok ötesine geçti” şeklinde özetleyen Putin, esasında Çarlık ve Sovyet dönemlerine atıf yapmaktaydı. Rusya tarafından 2008 yılında ilan edilen “Dış Politika Konsepti”nde³⁸ ise Rus Dünyası kavramı, ağırlıklı olarak bir Rus diasporasından ve bu diasporanın Rusya ile ortak hareket eden birer müttefik olduğundan bahsetmekteydi. 2023 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından ilan edilen Dış Politika Konseptinin, yukarıda ele alınan 2001 ve 2008 yıllarında ilan edilen Rus dış politikasından derin farklılıkları vardı. 2023 yılında ilan edilen Rus Dış Politika Konsepti, Rusya'yı özgün bir devlet ve medeniyet şeklinde tasvir ederek Rus halkını ve “diğerlerini” birleştiren geniş bir Avrasya ve Avrupa-Pasifik gücü olarak tanımlıyordu. “Diğerlerinden” kasıt SSCB sonrası bağımsızlığına kavuşan devletler olmalıdır. Rus Dünyası fikrinin tanımındaki bu değişikliğin en önemli nedeni şüphesiz ki 2014 yılında Rusya ile Ukrayna arasında baş gösteren çatışmalar ve bu çatışmaların iki ülke arasında

34 N. E. Demeško – G. L. Muradov – A. A. İrhin – O. A. Moskalenko, “Ruskiy i Tyurskiy miri na prostranstve Evrazi”, *Vestnik MGİMO-Universiteta*, Tom: 16, No: 6, (2023), s. 155-156.

35 “Kontseptsiya vneşney politiki Rossiyskoy Federatsii (Utverjdena Prezidentom Rossiyskoy Federatsii V.V. Putinim 31 Marta 2023 g.)”, <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/> [Erişim tarihi: 17.01.2025].

36 S. M. Aleynikova, *Russkiy Mir: Belorusskiy vzglyad*, RIVŞ, Minsk 2017, s. 6.

37 “Vistuplenie na otkritii Kongressa sootçestvennikov”, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> [Erişim tarihi: 17.01.2025].

38 “Kontseptsiya vneşney politiki Rossiyskoy Federatsii”, <http://kremlin.ru/acts/news/785> [Erişim tarihi: 17.01.2025].

2022 yılında savaşa dönüşmesiydi. Nitekim Rus Dünyası kavramına ilişkin Rusya tarafından yürütülen faaliyetlerin zirve yaptığı yıllar 2014-2022 yılları arasındaydı. Rus Dünyası kavramı 2014 yılına kadar daha çok Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rus dili, Rus edebiyatı ve Rus kültürünün geliştirilmesi yönündeki çalışmalarıyla anılırken, 2014 yılından itibaren Rus Dünyası kavramı Rus Devleti tarafından Avrasyacılık teorisi bağlamında ele alınarak “Tarihi Rusya'nın” birliğinin yeniden sağlanması, Rus Dünyasının güçlendirilmesi ve korunması olarak tarif edilmeye başlandı. Bu yorum değişikliğinin gerekçesi olarak Rus Devleti, Çarlık Rusya'dan itibaren Avrasya sahasına yapılan her saldırıya karşı Avrasya bölgesinin güvenliğinin korunabilmesinin yegâne aracının Rus Dünyası olduğunu savundu.³⁹

Bu noktada Türk Devletleri Teşkilatı Rusya tarafından, Rus Dünyası fikrine karşı Türk Dünyası fikrini inşa etmeyi amaç edinen bir örgüt olarak yorumlandı. Türkiye tarafından inşa edilen Türk Dünyası fikri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrasya coğrafyasındaki dış politika aracı olarak nitelendirildi. Çünkü 1908 yılında gerçekleşen Jön Türk Devrimi ile Türk milliyetçiliği giderek Pantürkist özellikler kazanmaya başlamıştı. Pantürkist düşüncelerin ortaya çıkarak Türkiye'nin Doğu'ya doğru yayılmasının Rusya'nın konumunu zayıflatacağını düşünen Rus Devleti, Türkçü fikirlerin ortaya çıktığı ilk zamanlardan günümüze kadar bu fikirleri kendisine bir tehdit olarak algıladı. Nitekim Ruslara göre, Pantürkizmin temel düşüncesi Avrasya'daki tüm Türk halklarının birleşmesiydi ve kurulması hedeflenen “Büyük Turan” devleti; Rusya'dakiler de dahil olmak üzere, tüm Türk halklarını kapsayacaktı.⁴⁰

Bununla birlikte, Türkistan'daki Türk devletlerinin bağımsızlığının 30. yıldönümünde 12 Kasım 2021'de İstanbul'da gerçekleşen zirve birçok önemli kararın alındığı tarihi bir zirveydi. 2009 yılından beri varlığını sürdüren Türk Konseyi/Keneşi veya Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirildi. Bu sembolik değişim, ardında çok daha derin anlamlar ihtiva etmekteydi. Rusya tarafından, bir Türk BM'si (Birleşik Milletleri) veya bir Türk AB'si (Avrupa Birliği) kurma girişimi olarak nitelendirilen Türk Devletleri Teşkilatı “Türk Dünyası 2040 Vizyonu “ adlı bir program ilan etti. Her iki belgede de teşkilata üye ülkeler arasında dış politika da dahil olmak üzere siyasi alanda ve güvenlik konularında iş birliğini ön gören bir yol haritası belirlendi. Üye ülkeler arasında bilgi paylaşımı, uzay teknolojileri, ekonomi, sosyal, güvenlik, enerji, sağlık, turizm, tarım ve çevre koruma gibi birçok başlıkta ortak kararlar alındı. Yatırım fonu kurulması, ulusal para birimlerinde karşılıklı ödeme hacmini arttırarak 2022-2026 stratejik yol haritası geliştirilmesi, ortak ulaşım ve medya altyapısı oluşturulması, ayrıca sosyo-ekonomik ve politik faaliyetlere katılacak STK'lardan oluşan bir örgütsel ağ oluşturulması planlandı. Türk mirasının korunması, ortak bir Türk tarihi, kültürü, dili, edebiyatı ve coğrafyasının desteklenmesi başta olmak üzere bilim ve eğitime özel önem verildi. Ortak alfabe ve terminoloji tabanının oluşturulması hususunda kararlar alındı ve hayata geçirildi. Ayrıca Türkiye'nin bu konulardaki rolü, Maarif Vakfı'nın Türkiye'nin açtığı

39 N. E. Demeşko – G. L. Muradov – A. A. İrhin – O. A. Moskalenko, “Ruskiy i Tyurskiy miri na prostranstve Evrazi”, s. 156-162.

40 Agm., s. 165.

okullar ağına verdiği destekle vurgulandı. Bununla birlikte, Türk Devletleri Teşkilatı'nın temel belgelerinde Rusya'dan, Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan veya Avrasya Ekonomik Birliği'nden bahsedilmedi. Onun yerine Birleşmiş Milletler, AGİT ve AB ile iş birliğinin gerekliliği vurgulandı. Bu belgeler Türk dillerinde imzalanmış olup Rusçaya çevrilmedi. Alınan tüm bu kararların yanı sıra özellikle eğitim alanında atılan adımlar Rusya'ya göre, bölge üzerinde etkili olan Rus dilini ve kültürünü ortadan kaldırarak, Türk devletlerinin Rusya ile ortak tarihine olumsuz etki etmeyi ve bunun yerine ortak Türk mirasını yerleştirmeyi amaçlamaktaydı. Rusya'nın Türk Devletleri Teşkilatı hakkındaki bu yorumu, Sovyet sonrası dönemde daha da hareketli bir evreye giren Avrasya coğrafyasında Rus Dünyası fikri ve Türk Dünyası fikri arasındaki rekabeti ortaya koymaktaydı.⁴¹

2000'li yılların başlarından itibaren eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen renkli devrimler, Putin'in iktidara gelişiyle birlikte Rus Dünyası kavramının bir dış politika aracı haline gelmesine neden oldu. Rusya, yakın çevresinde nüfuzunu güçlendirmek amacıyla Rus kimliğini yeniden tanımlama gayreti içine girdi. Bu çabanın gereği olarak Putin sıklıkla Rus Dünyası kavramını dile getirerek diğer etnik unsurları ve dinleri de kapsayan fakat aynı zamanda Rusya eksenli olan bir Rus Dünyasından bahsetti. 2018 yılında gerçekleştirilen “Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlar Dünya Kongresi”nde⁴² yaptığı konuşmada Putin “Rus Dünyasının hiçbir zaman yalnızca etnik veya ulusal çizgilere göre inşa edilmediği” ifadelerini kullandı. Dolayısıyla Rus Dünyası, Putin'in tanımına göre Rusya'yla tarihten gelen manevi bağlarla bağlanan ve Rus dili ile kültürünü içeren herkesi birleştirmeyi hedeflemekteydi. Bu hedefin gerçek maksadı ise eski Rus etki alanındaki ya da Rusya'nın tabiriyle “arka bahçesi” olan bölgelerdeki rakiplerini bertaraf ederek askeri, ekonomik ve kültürel olarak Çarlık ve SSCB coğrafyasında yer almaktı. Eski SSCB ülkelerinin yönlerini NATO, AB ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi örgütlere dönmeye başlaması Rusya'nın Rus Dünyası kavramını “kapsayıcı” anlamda kullanmasındaki söylem değişikliğinin gerekçesiydi. Çünkü Rusya bu gelişmelerin neticesinde yakın çevresindeki nüfuzunu kaybettiğinin farkındaydı.⁴³

Sonuç

XIX. yüzyılda Rusya Türkleri arasında başlayan Türkçülük merkezli aydınlanma hareketi, millî bilincin oluşmasını ve bu bilincin günümüze kadar artarak intikal etmesini sağladı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması Türk Dünyası üzerinde 1552 yılında Kazan Hanlığının yıkılışıyla başlayan Rusya hegemonyasını sona erdirdi. SSCB

41 V.V. Tsibenko, “Konstruirovaniye ideologičeskogo diskursa o voobrajaemoy geografii v turtsii, *Mejdunarodnaya analitika*, Tom: 13, No: 3, (2022), s. 139-141.

42 “Putin rasskazal o printsipah formirovaniya russkogo mira”, <https://tass.ru/politika/5741622> [Erişim tarihi: 20.01.2025].

43 Aşlı Yiğit Gülseven, “Geçmişten Günümüze Russkiy Mir (Rus Dünyası): Bir Kimlik Projesinden Uluslararası Politikaya”, *Avrasya Etüdleri*, LVI/2, (2019), s. 42-49.

sonrası bağımsız birer devlet olarak kurulan Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde Türkiye daima yol gösterici oldu. Nitekim Türkiye yeni Türk Cumhuriyetleri için model ülke niteliğindedi. Sivil toplum kuruluşlarının başlattığı ilk çalışmalar bugün her alanda iş birliklerine dönüştü.

Ortak dil, ortak kültür, ortak tarih anlayışıyla bir araya gelen Türk Cumhuriyetleri, Türk Devletleri Teşkilatı ile jeopolitik değeri yüksek, stratejik bir birlik oluşturdu. Bu birlik, Türk coğrafyasında yüzyıllardır çeşitli yöntemlerle varlık gösteren Rusya'nın, bölgeye yönelik politikalarında değişiklikler yapmasına neden oldu.

1991 yılından itibaren Türkiye tarafından uygulanan ve Türk Dünyasının kalkınmasını ve birliğini hedefleyen yumuşak güç politikası, Rusya tarafından Neo-Pantürkist bir girişim olarak değerlendirildi. Türkiye'nin, bağımsız Türk devletleriyle birlikte geliştirdiği kültürel temelli iş birlikleri, Rusya tarafından daima Türkiye'nin uyguladığı hegemonik ve yayılmacı dış politika olarak yorumlandı. Türk Cumhuriyetlerinin Kuşak-Yol projesinin batı güzergahında olması ve Rusya'nın enerji arz ettiği başlıca nüfuz sahalarından biri haline gelmesi bölgeyi küresel güçlerin rekabet ettiği bir alana dönüştürdü. Bu rekabet Türkistan'ı hem Amerika Birleşik Devletleri'nin hem de Avrupa Birliği'nin, bölgedeki Rusya etkisini kırmak ve Çin'in bölgedeki güçlenen pozisyonunu zayıflatmak amacıyla ürettiği politikaların ana merkezi haline getirdi. Böylelikle Türkistan jeopolitiği, paha biçilemez bir değere kavuştu.

Dünyanın güç merkezlerinin değişmeye başlamasıyla birlikte Türkistan'ın önemi giderek arttı ve Türkiye bu coğrafyadaki faaliyetlerine öncelik verdi. Türk Dünyasının geleceğine yönelik Türkiye; sahip olduğu rolü gereği, geleneksel jeopolitik dengelerin sarsılmaya başladığı günümüzde, Türk Dünyası ile kuvvetli bağlar kurmayı zorunlu bir hedef olarak ortaya koydu. Bu husus Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetleri için hem stratejik hem de milli bir sorumluluktu. Bu sorumluluk çerçevesinde Türk Kuşağı Stratejisi oluşturuldu. Çünkü küresel güçlerin Türk Dünyası üzerinde yürütmeye çalıştığı sömürgeci politikalar günümüzde geçerliliğini korumaktaydı. Türkiye'nin yeni Türk Cumhuriyetleriyle birlikte yürüttüğü iş birliklerine karşı Rusya çeşitli stratejiler üretti. Bölge üzerindeki politikalarını "Neo-Avrasyacılık" çerçevesinde yürüterek ağırlıklı olarak askeri, güvenlik ve enerji kaynakları konularında kendini gösteren Rusya, Türkiye'nin Türkistan politikasını, Rusya'nın Türkistan'a dönebilme hedefinin karşısında tehdit olarak algıladı. Bu tehdidi Neo-Osmanlılık, Neo-Pantürkizm ya da İslamcılık olarak tanımladı.

Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında hayata geçirilen ekonomi, siyasi, askeri ve enerji konularında atılan ortak adımlar, Türk Cumhuriyetlerinin, uluslararası ekonomik ve siyasi alanda bağımsız politikalar üretme hususunda başarı elde etmelerini sağladı. Türkiye liderliğinde bir araya gelerek konsolide olan Türk Cumhuriyetleri, Türk Devletleri Teşkilatı'nın ivme kazanmasını sağladı. Bu ivmeyle birlikte Rusya, bölgesel nüfuzunu eski gücüne kavuşturmak amacıyla "Rus Dünyası" kavramını etkin kılmayı amaçladı. Rus Dünyasının tanımı, Rusya'nın kültürel, tarihî ve siyasi merkezi etrafında birleşen halklar ve uluslar olarak tarif edildi. Rus Dünyasının

karşısına Türk Dünyası kavramını yerleştiren Türkiye ise bütün Türkleri tek millet olarak tanımlayıp kendisini Türk Dünyasının lideri ve Sovyet sonrası coğrafyadakiler de dahil olmak üzere tüm Müslümanların koruyucusu olarak konumlandırdı. Türkiye'nin Türk Dünyasında artan etkisine karşı Rusya, eski nüfuz alanını kaybetme tehlikesine karşı "uluslararası kardeşlik" söylemiyle ekonomik ve toplumsal kalkınmayı hedefleyen bir söylem geliştirdi. Rusya'ya göre Türkiye liderliğinde başlatılan Türk Dünyasının birliği hamlesi, dışarıdan aktif olarak teşvik edilen etnik bir milliyetçilikti ve bu milliyetçilik Rusya tarafından kardeş olarak görülen birçok milleti, Sovyet sonrası dönemde kaosu araçları haline getirmişti. Rusya tarafından dile getirilen bu söylem aslında Türk birliği fikrinin Türk cumhuriyetlerine fayda değil zarar getireceğine yönelik tehditvari bir söylemdi. Bu sebeple Rusya, yalnızca kendi parçası olan halkları değil, aynı zamanda tüm eski Rus nüfuz alanını birleştirmeyi amaçlayan fikri yeniden canlandırmaya çalışarak "Rus Dünyası" kavramını ortaya attı. Bu kavram "tarihi Rusya" kavramına benzer olarak, tüm Avrasya'nın Rusya çatısı altında birleşmesini hedeflemekteydi. Rus Dünyası fikri 2008 ve 2023 yıllarında Rusya Federasyonu'nun dış politika konseptinde yer aldı. Özellikle 2023 yılında ilan edilen Rusya'nın Dış Politika Konsepti, daha önce ilan edilen dış politika konseptlerinden farklı olarak, Rusya'yı özgün bir devlet ve medeniyet şeklinde tasvir ederek Rus halkını ve "diğerlerini" birleştiren geniş bir Avrasya ve Avrupa-Pasifik gücü olarak tanımlamaktaydı. Bu konsept değişikliğinin ardındaki neden şüphesiz ki 2022 yılından beri devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı'ydı.

Rus Dünyası kavramı, Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rus dili, Rus edebiyatı ve Rus kültürünün geliştirilmesi yönündeki çalışmalarını kapsarken, bu kavram 2014 yılından itibaren Rus Devleti tarafından Avrasyacılık teorisi bağlamında ele alındı. Yakın çevre doktrini çerçevesinde başlatılan "Tarihi Rusya'nın" birliğinin yeniden sağlanması hedefi, Rus Dünyasının güçlendirilmesi ve Rus Dünyasının korunması olarak tarif edilmeye başlandı. Kırım'ın işgali bu doktrin gereği idi. Bu yorum değişikliğinin gerekçesi olarak Rus Devleti, Çarlık Rusya'dan itibaren Avrasya sahasına yapılan her saldırıya karşı Avrasya bölgesinin güvenliğinin korunabilmesinin yegâne nedeninin Rus Dünyası olduğunu savundu. Bu noktada Türk Dünyası kavramı, Rus Devletinin yakın çevre doktrinine ve tarihi Rusya'nın birliğinin yeniden sağlanması hedefine aykırıydı. Rusya'nın 2023 yılında ilan ettiği yeni Dış Politika Konseptindeki değişikliğin esas nedenlerinden biri de Türk Dünyası kavramının bağımsız Türk cumhuriyetlerinde kabul görecük Türk Devletleri Teşkilatını vücuda getirmesiydi.

Netice itibarıyla, Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Türk Devletleri Teşkilatı ve Teşkilata üye devletlerin 2021'de gerçekleşen İstanbul Zirvesi'nde alınan kararları hızlı bir biçimde hayata geçirmesi ve özellikle enerji ve ekonomi konusundaki gelişmeler hayati derecede önemlidir. Türk kuşağı projesi bu anlamda oldukça stratejiktir. Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupalı devletlerin Türk Dünyasına yönelik Türkiye karşıtı politikalarının bir nedeni de Türkiye'nin diğer Türk devletlerini kendi etrafında konsolide etme başarısını göstermesidir. Bununla birlikte, Türk coğrafyasında rekabet eden devletlerin Türk-İslam karşıtlığında birleşmesi ihtimalini ortadan kaldıracı yegâne oluşum Türk Devletleri Teşkilatı'dır.

Teşkilat, güçlenmesi ve eş güdüm halinde çalışmasıyla birlikte, Türk-İslam Dünyasına karşı ortaya çıkacak tehditleri bertaraf etmekte en önemli aktör haline gelecektir. Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi bu hususa iyi bir örnektir. Karabağ Zaferi'nde Türkiye'nin ve diğer bağımsız Türk devletlerinin Azerbaycan'a verdiği destek, zaferin elde edilmesinde önemli bir etkidir. Bu haliyle Türk Dünyasının birlikteliği, Türk-İslam coğrafyası için hayati öneme sahiptir. Türkiye ile birlikte Türk Dünyasının bekası, Türk birliğinden dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı'nın elde edeceği başarıdan geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, Ali, *Avrupa Hunları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- Aleynikova, S. M., *Russkiy Mir: Belorusskiy vzglyad*, RİVŞ, Minsk 2017.
- Avatkov, V. A., “İdeyno-tsennostniy faktor vo vneşney politike Turtsii”, *Vestnik MGİMO-Universiteta*, Tom: 12, No: 4, (2019), s. 113-129.
- Demeşko, N. E. – Muradov, G. L. – İrhin, A. A. – Moskalenko, O. A., “Ruskiy i Tyurskiy miri na prostranstve Evrazi”, *Vestnik MGİMO-Universiteta*, Tom: 16, No: 6, (2023), s. 153-182.
- Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Gaspıralı, İsmail, *Seçilmiş Eserler (Fikri Eserleri)*, Cilt II, haz. Yavuz Akpınar, Ötügen Yayınları, İstanbul 2004.
- Gülseven, Aslı Yiğit, “Geçmişten Günümüze Russkiy Mir (Rus Dünyası): Bir Kimlik Projesinden Uluslararası Politikaya”, *Avrasya Etüdüleri*, LVI/2, (2019), s. 33-52.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletleri'nin Millî Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- İsmayıl, Toğrul – Tatlı, Uğur, “Uluslararası İlişkilere Rusya'nın Gözüyle Bakmak”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/1, (2018), s. 113-127.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötügen Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Kemaloğlu, İlyas, “Sibirya Hanlığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV)*, C. Ek-II, Ankara 2019.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Mehdiev, E. T., “Neosmanizm v regionalnoy politike Turtsii”, *Vestnik MGİMO-Universiteta*, No: 2 (47), (2016), s. 32-39.
- Özekin, Muhammed Kürşat – Kırcan, Sibel, “Kadife Eldiven İçindeki Demir Yumruk: Rusya'nın Orta Doğu'daki Yumuşak Gücü”, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, VI/2, (2021), s. 483-514.
- Roy, Olivier, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların Yeniden İmal Ediliş*, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Saray, Mehmet, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Sergeevič, Yurçenko Pavel, “Organizatsiya Tyurkskih gosudarstv kak element novoy strukturi globalnogo mira”, “VII. Mejdunarodniy Nauçniy Kongress Globalistika – 2023, Osennaya Sessiya”, Moskovskiy Gosudarstvenniy Universitet, *Sbornik Materialov Mejdunarodnogo Nauçnogo Kongressa*, Moskva 2024, s. 938-942.
- Taşaoğlu, Ahmet, “Türkistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV)*, C. XLI.

Taşağıl, Ahmet, *Göktürkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.

Taşağıl, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

Tolegen, Dina, “Politika Turtssii v Tsentralnoy Azii”, *Problemi postsovetskogo prostranstva*, Tom: 11, No: 2, (2024), s.138-146.

Topsakal, İlyas, *Sibirya Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.

Tsibenko, V.V. “Konstruirovaniye ideologičeskogo diskursa o voobrajaemoy geografii v Turtssii, *Mejdnarodnaya analitika*, Tom: 13, No: 3, (2022), s. 130-144.

Türkoğlu, İsmail, *Rusya Türklerinin Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2000.

Yakubovskiy, A. Yu, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Yönter, İzzet Ulvi –Topsakal, İlyas, *Türk Kuşağı Türkiye'nin Büyük Stratejisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2022.

Elektronik Kaynaklar

———, “Almatı Havalimanı”, <https://tavhavalimanlari.com.tr/almati-havalimani>, [Erişim tarihi: 22.02.2025].

———, “Kazakistan Almatı Havalimanı Hisse Devri” <https://www.kap.org.tr>, [Erişim tarihi: 22.02.2025].

———, “Kontseptsiya vneşney politiki Rossiyskoy Federatsii (Utverjdena Prezidentom Rossiyskoy Federatsii V.V. Putinim 31 Marta 2023 g.)”, <https://www.mid.ru/ru/detail-material-page/1860586/> [Erişim tarihi: 17.01.2025].

———, “Kontseptsiya vneşney politiki Rossiyskoy Federatsii”, <http://kremlin.ru/acts/news/785> [Erişim tarihi: 17.01.2025].

———, “Putin rasskazal o printsipah formirovaniya russkogo mira”, <https://tass.ru/politika/5741622> [Erişim tarihi: 20.01.2025].

———, “Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi”, <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf> [Erişim tarihi: 07.01.2025].

———, “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması”, https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf [Erişim tarihi: 07.01.2025].

———, “Vıstuplenie na otkritii Kongressa sootečestvennikov”, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> [Erişim tarihi: 17.01.2025].

Sarıkaya, Yalçın, “Türk Dünyasında Örgütlenme ve Bütünleşme Süreci”, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasinda-orgutlenme-ve-butunlesme-sureci> [Erişim tarihi: 06.01.2025].

Zengin, Kürsat Alperen –Topsakal, İlyas, “Orta Asya'da Rusya (Y)etkisi: Değişen Dinamikler ve Türkiye”, <https://kriterdergi.com/yazar/ilyas-topsakal/orta-asyada-rusya-yetkisi-degisen-dinamikler-ve-turkiye> [Erişim tarihi: 10.01.2025].

UNION OF THE TURKIC WORLD ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND RUSSIA

Eray BAYRAMOL 

The Turkism-centred Enlightenment movement, which emerged among the Turkish population in Russia during the 19th century, precipitated the awakening of national consciousness among the Turkish people in Russia. This consciousness has been perpetuated over time, reaching its zenith in the present day. The dissolution of the Union of Soviet Socialist Republics in 1991 marked the termination of Russian hegemony over the Turkic World, a phenomenon that commenced with the dissolution of the Kazan Khanate in 1552. Historically, Turkey has consistently played a pivotal role in addressing the challenges faced by Azerbaijan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Uzbekistan, which emerged as independent states following the dissolution of the USSR. Turkey's role as a model nation for these new Turkic republics is well-documented, and the initial initiatives undertaken by non-governmental organisations have evolved into multifaceted cooperative endeavours across various sectors.

The establishment of a strategic union between the Turkic republics, characterised by a shared language, culture and history, has been a pivotal development in the region. This union, recognised as a significant geopolitical development, has prompted a shift in Russia's policies towards the region, which has been a part of the Turkic geography for centuries. Since 1991, Turkey's soft power policy, aimed at fostering unity and development within the Turkic World, has been viewed by Russia as a neo-Panturkist initiative. Turkey's cultural engagement with independent Turkic states has been viewed by Russia as a manifestation of a hegemonic and expansionist foreign policy. The strategic importance of the region is further underscored by Turkey's position as a major energy supplier to Russia, a factor that has contributed to the emergence of a competitive dynamic between global powers in the region. This rivalry has led to the strategic focus on Turkestan in the foreign policies of both the United States and the European Union, aimed at countering Russian influence and weakening China's growing presence in the region. Consequently, Turkestan geopolitics has gained significant importance. As the global balance of power shifted, Turkestan's importance increased, prompting Turkey to prioritise its activities in this region. In light of its pivotal role in shaping the future of the Turkic World, Turkey has identified the establishment of robust ties with the Turkic World as a paramount objective in

* Assoc. Prof. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education, Antalya/Türkiye, eray.bayramol@alanya.edu.tr; ORCID: 0000-0002-1979-0271

the contemporary global landscape, where traditional geopolitical equilibria are being disrupted. This undertaking represents a strategic and a national responsibility for Turkey and other Turkic republics. In pursuit of this responsibility, the Turkish Belt Strategy has been devised. This is due to the fact that the colonialist policies that the global powers attempted to implement in the Turkish world are still relevant today. Russia has developed various strategies against Turkey's cooperation with the new Turkic republics, carrying out its policies in the region within the framework of "Neo-Eurasianism". Russia, which manifests itself mainly in military, security and energy resources issues, perceived Turkey's Turkestan policy as a threat to its goal of returning to Turkestan. This threat was characterised by Russia as Neo-Ottomanism, Neo-Panturkism or Islamism. The collaborative efforts in economic, political, military and energy sectors under the aegis of the Organisation of Turkic States enabled the Turkic republics to formulate autonomous policies within the international economic and political spheres. The Turkic republics, under the leadership of Turkey, consolidated and generated momentum for the Organisation of Turkic States. Consequently, Russia endeavoured to operationalise the concept of the "Russian World" to restore its regional influence to its former strength. The Russian World was defined as the people and nations united around the cultural, historical and political centre of Russia. In contrast, Turkey has positioned itself as the leader of the Turkic World and the protector of all Muslims, including those in the post-Soviet space, by placing the concept of the Turkic World against the Russian World and defining all Turks as one nation. In response to Turkey's growing influence in the Turkic World, Russia has developed a discourse of "international brotherhood" aimed at economic and social development against the danger of losing its former sphere of influence. In Russia's perception, the Turkish-led initiative for the unity of the Turkic World was a manifestation of ethnic nationalism, actively encouraged from external sources. Russia regarded this as a threat, perceiving it as a means of instigating chaos in the post-Soviet era. This discourse by Russia was, in fact, a threatening discourse, suggesting that the idea of Turkic unity would be detrimental to the Turkic republics. In response, Russia advanced the concept of the "Russian World," seeking to reinvigorate the notion of uniting not only the peoples within it, but also the entire former Russian sphere of influence. This concept, analogous to the concept of "historical Russia," sought to foster unity across Eurasia under a Russian aegis. The notion of the Russian World was incorporated into the foreign policy concept of the Russian Federation in 2008 and 2023. Notably, the 2023 Russian Foreign Policy Concept, in contrast to previous foreign policy documents, depicted Russia as a distinct state and civilisation, delineating it as a comprehensive Eurasian and Euro-Pacific power uniting the Russian populace and "others". This shift in conceptualisation can be attributed, in no small part, to the ongoing Russian-Ukrainian war since 2022. The concept of the Russian World, as outlined in the 2023 Russian Foreign Policy Concept, encompasses the endeavours of the Russian Orthodox Church to promote the Russian language, literature and culture. Since 2014, this concept has been adopted by the Russian state within the theoretical framework of Eurasianism. The objective of re-establishing the unity of "Historic Russia", initiated within the framework of the doctrine of the near abroad, was to

strengthen and protect the Russian World. The occupation of Crimea was consistent with this doctrine, and the Russian State argued that the Russian World was the sole factor ensuring the security of the Eurasian region against any threat to the Eurasian space since Tsarist Russia. At this juncture, the notion of the Turkic World stood in opposition to the Russian State's near abroad doctrine and the objective of re-establishing the unity of historical Russia. A pivotal factor contributing to the shift in Russia's new Foreign Policy Concept, as articulated in 2023, was the acknowledgement of the concept of the Turkic World within the independent Turkic republics and the establishment of the Organization of Turkic States.

It is imperative that the Organisation of Turkic States, established under Turkish leadership, and its member states expeditiously implement the decisions taken at the 2021 Istanbul Summit, particularly those pertaining to energy and economic developments. In this regard, the Turkic Belt project assumes a pivotal role. The anti-Turkey policies of Russia, the United States and some European states towards the Turkic World can be attributed in part to Turkey's success in consolidating other Turkic states around itself. Furthermore, the Organization of Turkic States is the only entity that can eliminate the possibility of competing states in the Turkic geography uniting in opposition to Turkish-Islam. With enhanced coordination and strengthened organisation, the OTS will become the primary agent in countering threats to the Turkish-Islamic world. Azerbaijan's Karabakh victory serves as a pertinent example of this dynamic. The support provided by Turkey and other Turkestan states to Azerbaijan during the Karabakh conflict was a pivotal factor in the eventual victory. In this sense, the unity of the Turkic World assumes a pivotal role in safeguarding the interests of the Turkish-Islamic region. The survival of Turkey and the Turkic World is contingent on the unity of the Turkic World and, consequently, the success of the Organization of Turkic States.